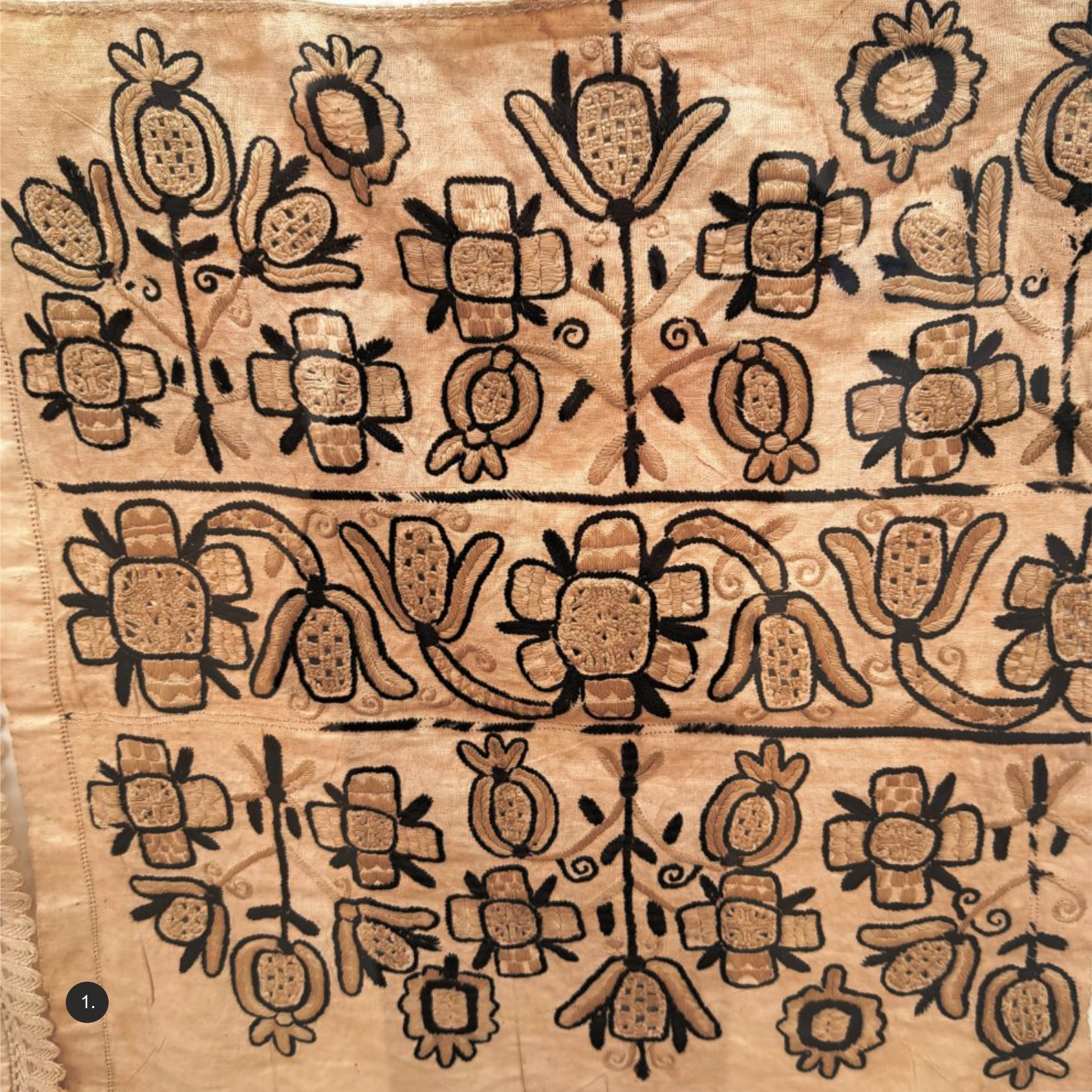

Zápis prvku
do reprezentatívneho
zoznamu nehmotného
kultúrneho dedičstva
Slovenska

VÝŠIVKA

Z NITRIANSKEHO PRAVNA A OKOLIA

PRAVNIANSKA VÝŠIVKA

Termín pravnianska výšivka označuje dekoratívnu farebnú výšivku zdobiacu tradičný ľudový odev žien na hornom toku rieky Nitry, zahŕňajúc okrem samotného Nitrianskeho Pravna južne ležiace obce Pravenec, Poluvsie, Nedožery-Brezany, Lazany, Kanianka, Poruba, Bojnice a Dubnica (dnes súčasť mesta Bojnice) v prievidszskom okrese. Kedysi bola pravnianska výšivka nazývaná aj *nemecké výšivanie*, pretože ju vyšívali zručné vyšívačky nemeckého pôvodu len v Nemeckom / Nitrianskom Pravne.

Pravnianska výšivka vznikala pod vplyvom sakrálnych textílií, ako aj odevu šľachty a mešťanov. Jej pôvod je treba hľadať ešte v renesancii, kedy sa Európou šírili rôzne vzorkovníky s výšivkami. Tie preberali výšivkárske dielne, kde sa vyšívali honosné interiérové doplnky šľachtických sídel, ako aj kláštory, kde sa zdobili hlavne oltárne prestieradlá do kostolov a kaplniek. Zo sakrálnych textílií sa časom dostali jednotlivé prvky hodvábanej výšivky na odevné súčasti. Podobný proces nastal i v prostredí hornej Nitry, kde vo výšivke ešte badať zvyšky renesančnej dekoratívnosti.

Od začiatku 19. storočia sa v dedinskom prostredí výšivkou zdobili golieri a manžety opleciek, opasky sviatočných záster a plátenné stuhy k čepcom. Najhonosnejšie kompozície s rozmermi takmer jeden

meter sa uplatňovali na pôlkach a na oboch koncoch svadobnej obradovej šaty - *dreme*.

Výšivka z Nitrianskeho Pravna sa vyznačuje symetrickou ornamentálnou kompozíciou. Ornamenty väčších rozmerov sa predkresľujú. Vyšiva sa nespriadaným hodváhom na jemné továrenské plátno s použitím plného plochého, stonkového a retiazkového stehu, krokvičky a krivinky, ale aj dierkovej a vyrezávanej výšivky a gatrov. Pre rastlinný ornament sú typickými motívmi granátové jablká, tulipány, karafiáty, srdcia, ananás, kvety klinčekov a ľalií. Často používaným zvieracím motívom je vtáček. Rozdielne boli tvary jeho tela, nôh, zobáka, krídel, ako i vyplnenie trupu. Pravdepodobne sa jednalo o kohútika, ale čitateľný je aj motív páva s korunkou. Spájajúcimi a vyplňujúcimi prvkami sú stonky, špirálky, lístky, vetvičky, „kuracie riťky“ a rôzne hviezdy. Stred motívov je vyplnený prelamaním na spôsob šachovnice alebo gatrami.

Takmer všetky vzory mali aj obradový charakter. Symbolom plodnosti, zdravia, krásy a lásky, bolo granátové jablko. Vtáčiky v rôznych obmenách – kohút ako symbol sily a odvahy, prebudenia, nového začiatku, bojovnosti a plodnosti, holubica ako symbol ľudskej duše, páv ako symbol nádhery, krásy, hrdosti, sily, hojnosti, vzkriesenia a večnosti. V páre symbolizovali

lásku a stálosť, nádej, ale aj nový život. Srdce ako symbol lásky a sídlo života. Kompozície kvetov boli symbolom stromu života. Z kvetov sa najviac objavoval tulipán ako symbol úspechu, lásky, slávy, hojnosti a dobročinnosti, ananás ako symbol prosperity, bohatstva a večného života, ale aj priateľstva, srdečnosti a pohostinnosti, kvet bodliaku ako symbol priťahujúci šťastie, úspech, blahobyť a dlhovekosť.

Kompozícia výšivky je vedená buď vertikálne do kytíc alebo stromov života, ktoré vychádzajú z jedného bodu – srdca, jablka, ľalie – a stonka sa symetricky rozrastá a vyúsťuje do dominantných kvetových motívov, na ktorých sedia vtáčiky. Inokedy je kompozícia vedená horizontálne v husto vyšitom širokom páse arabesky lemovanom linkou.

Jednofarebné výšivky s prevládajúcimi svetlými maslovými a zlatými farbami sa radia k najstarším. Postupne pribudli tmavšie odtiene farieb a farebné kombinácie – tehlové, červené, zelené, žlté, modré, hnedé, ružové, fialové a čierne výšivky. Kombinácia dvoch až troch farieb sa radí k mladšiemu vývojovému stupňu výšivky.

Unikátnym svedectvom o výtvarnom vývoji ornamentu, kompozícii a vyšívacej technike pravnianskej výšivky sú

ľudové a liturgické textilie pochádzajúce z dedín v pravnianskej doline, ktoré patria do konvolútu tzv. Kačkovej zbierky, dnes sa nachádzajúcej v zbierkovom fonde Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Zozbieral ich Jozef Kačka, kňaz, publicista, zberateľ a národovec, ktorý v roku 1897 pôsobil v Bojniciach a v nasledujúcom roku v Lazanoch. Vyšívane textilie z okolia Nitrianskeho Pravna pochádzajú podľa vročenia uvedeného priamo na textile z konca 18. a z prvej polovice 19. storočia, čo ich radí k najstarším historickým výšivkám zachovaným na území Slovenska. Na prítomnosť pravnianskej výšivky v Kačkovej zbierke upozornil historik umenia Jozef Lenhart a rovnako i na kresby výšivky, ktoré v roku 1920 prekreslil maliar Ladislav Treskoň a dnes sa nachádzajú v zbierke kresby a grafiky v Galérii mesta Bratislavy.

„S najstaršími pamiatkami pravnianskej výšivky pochádzajúcimi z polovice 19. storočia som sa prvýkrát stretla v depozitári ÚĽUVu pri príprave knižky Výšivka na Slovensku. Hneď na prvý pohľad ma očarila svojou kultivovanou krásou, pôvabom jemnej kresby uskutočnenej niťou z pravého hodvábu, technologickou vyspelosťou, ktorá sa dosahovala ťahmi stehov plnej výšivky. Kompozíciou, ktorá v kyticích a vlnkách nadväzovala na vzdialené renesančné princípy. V okolí

Nitrianskeho Pravna si v minulosti na pekný vzhľad šiat zvlášť potrpeli najmä vznešené ženy z remeselníckych a meštianskych rodín. Umenie výšivky sa dalo obdivovať na sviatočných odevných kusoch šitých z jemných plátien ako boli obradové šatky - pôlky, či dlhé plátenné pruhy tzv. dreme, ktoré sa uväzovali k čepcom a viseli až k pásu. Výšivkou sa zdobili tiež manžety tzv. obalky rukávov a opaskov sviatočných záster.

Pravnianska výšivka nesporne patrí k jedným z najkrajších výtvorov výšivkového umenia

na Slovensku. Vyžadovala vysoký stupeň technickej a kresliarskej zručnosti, ktorú v minulosti dosahovalo iba niekoľko žien. Tie potom vyšívali na objednávku aj pre zákazníčky zo širšieho okolia. Jej tradícia podnes neupadla do zabudnutia. Získala si srdcia obdivovateľov a miestnych nadšencov, ktorí jej odkaz rozvíjajú ďalej.“

Oľga Danglová
etnologička, kurátorka výstavy Pravnianska
výšivka, Hornonitrianske folklórne slávnosti 2023

Tradícia pravnianskej výšivky, ktorá postupne v 1. polovici 20. storočia zanikala, sa po roku 1990 opäť dostala do pozornosti vďaka snahe o jej oživenie majstrom L'UV Rastislavom Haronikom. Snahy o oživenie sa stretli s pozitívnym ohlasom a vyšivačská technika si zachovala kontinuitu. V Dome stretávania pri miestnej organizácii Karpatskonemeckého spolku pracuje pod vedením skúsených lektorov Klub tradičným textilným technikám, kde výšivka našla nielen svojich obdivovateľov, ale najmä pokračovateľov.

Súčasní tvorcovia pravnianskej výšivky:

Andrej Richter – Nitrianske Pravno

Martina Richter - Nitrianske Pravno

Anna Richterová - Nitrianske Pravno

Johanna Mária Richter - Nitrianske Pravno

Eva Klajberová – Nitrianske Pravno

Radka Tarabčíková – Poluvsie

Katarína Kmeťová – Pravenec

Katarína Krajčíková – Pravenec

Adela Balážová – Lazany

Marta Rajecká – Lazany

Oľga Kmeťová – Lazany

Výšivkársku tradíciu okrem jednotlivcov podporujú a propagujú aj miestne kultúrne inštitúcie – Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi či Občianske združenie Hornonitrie so sídlom v Nitrianskom Pravne.

Prostredníctvom výstav, prednášok, pravidelných stretnutí a kurzov, remeselných workshopov a iných udržiavajú pravniansku výšivku ako živú súčasť kultúrneho dedičstva regiónu. Spoločným úsilím týchto jednotlivcov a organizácií sa zabezpečuje kontinuita pravnianskej výšivky ako živého prvku kultúrneho dedičstva, jeho praktizovanie a prenos na ďalšie generácie. Celý systém odovzdávania tak kombinuje osobný kontakt, inštitucionálnu podporu aj moderné formy vzdelávania.

Jedinečnosť pravnianskej výšivky inšpiruje aj módnych tvorcov, ktorí jej prvky využívajú v súčasnej móde. Vývoj a živosť výšivky dokazuje aj jej pretavenie do strojovej výšivky. Tak sa zachovávajú jej motívy a je možné tieto odevné súčasti použiť aj v pri tvorbe javiskových diel rôznych folklórnych kolektívov.

Návrh na zápis do reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska (ďalej len RZ NKD) iniciovali pracovníčky Regionálneho kultúrneho centra v Prievidzi Mgr. Bibiána Krpelanová a Mgr. Martina Richter, Dis. art.. Na základe účasti, spolupráce a súhlasu spoločenstva, ktoré je tvorené nositeľmi prvku a jeho reprezentantmi predložilo Regionálne kultúrne centrum v roku 2025 návrh na zápis do RZ NKD.

Daný návrh posudzovala Odborná komisia pre posudzovanie návrhov na zápis do RZ NKD Slovenska spolu s nezávislým odborným oponentom. V nadväznosti na rokovania Odbornej komisie a v zmysle Štatútu Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska ministerka kultúry Slovenskej republiky rozhodla zapísať prvok Výšivka z Nitrianskeho Pravna a okolia od predkladateľa Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska. Slávnostné vyhlásenie prvkov zapísaných do RZ NKD Slovenska prebehlo 25. mája 2026 v Divadle SLUK v Bratislave.

Zachovanie pravnianskej výšivky je nielen otázkou ochrany kultúrneho dedičstva, ale aj prostriedkom na posilnenie spoločenských väzieb, podporu regionálnej identity a zabezpečenie kultúrnej kontinuity pre budúce generácie. Výšivkárske umenie z Nitrianskeho Pravna a okolia získalo významné uznanie, ktoré je poctou nielen súčasníkom, ale aj ich predchodcom.

Zápis pravnianskej výšivky do RZ NKD predstavuje významný krok k ochrane a podpore tejto výnimočnej formy tradičného remesla a zároveň potvrdzuje jej nezastupiteľné miesto v kultúrnom dedičstve Slovenska.

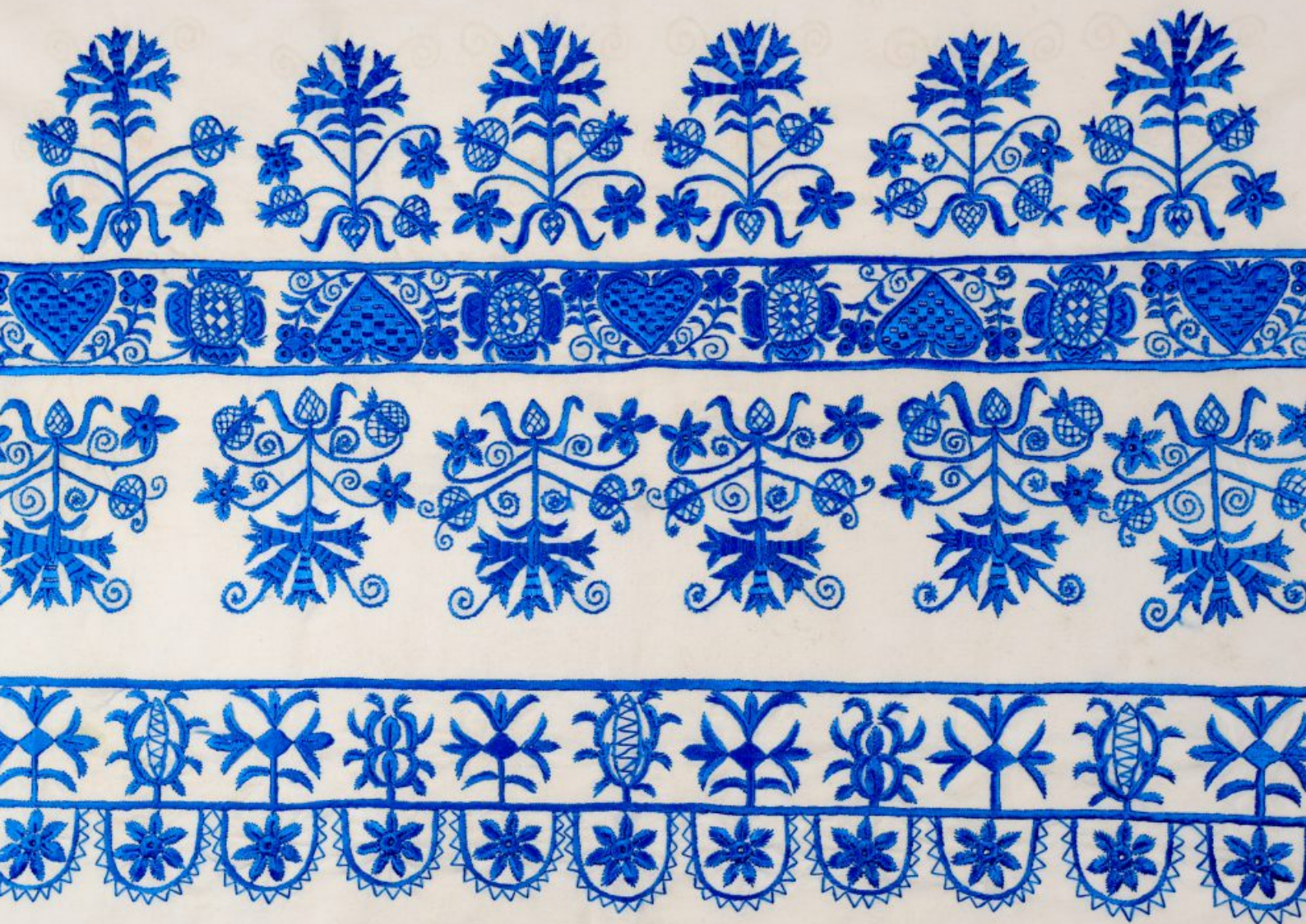

8.

9.

10.

POPISKY FOTOGRAFIÍ

1.

Detail výšivky hodvábom na šate

Majiteľ: Rastislav Haronik

Foto: archív RKC v PD

2.

Detail výšivky hodvábom na šate

Majiteľ: Rastislav Haronik

Foto: archív RKC v PD

3.

Detail výšivky hodvábom na šate

Majiteľ: Rastislav Haronik

Foto: archív RKC v PD

4.

Detail výšivky hodvábom na šate

Majiteľ: Rastislav Haronik

Foto: archív RKC v PD

5.

Rekonštrukcia obradového odevu nevesty, Nedožery, približne rok 1850

Majiteľ: Rastislav Haronik

Foto: Milan Tarabčík

6.

Bavlnou vyšívané dienko čepca, Brezany, približne rok 1900

Majiteľ: Rastislav Haronik

Foto: Milan Tarabčík

7.

Hodvábom vyšívané dienko čepca

Majiteľka: Zuzana Strečanská

Autor výšivky: Andrej Richter

Foto: Milan Tarabčík

8.

Hodvábom vyšívané manžety – obalky – oplecka, približne rok 1900

Majiteľ: ZLUK Lubená (Poluvsie)

Foto: Milan Tarabčík

9.

Hodvábom vyšívané manžety – obalky – oplecka

Autorka výšivky: Radka Tarabčíková

Foto: Milan Tarabčík

10.

Vyšívané sedliacke plátenné čepce od regionálnych vyšívачiek; výstava Pravnianska výšivka, 2023

Foto: archív RKC v PD

11.-12.

Rekonštrukcia sviatočného odevu mladej ženy z Nitrianskeho Pravna z 1. polovice 19. storočia

Detail výšivky na manžete – obalku – oplecka a na šate

Majiteľ a autor výšivky: Andrej Richter

Foto: Milan Tarabčík

13.

Hodvábom vyšívané súčasti obradového – svadobného odevu

Detaily výšiviek z pôlky, šaty a opasku na zástere

Majiteľka a autorka výšivky: Radka Tarabčíková

Foto: Milan Tarabčík / Radka Tarabčíková

14.

Rekonštrukcia sviatočného odevu z Nitrianskeho Pravna z 1. polovice 19. storočia

Majiteľ: Andrej Richter, Múzeum karpatských Nemcov

Nitrianske Pravno

Foto: Milan Tarabčík

15.

Rekonštrukcia obradového – svadobného odevu nevesty a ženicha z Poluvsia z konca 19. storočia

Majiteľ: ZLUK Lubená (Poluvsie), Andrej Richter

VÝŠIVKA Z NITRIANSKEHO PRAVNA A OKOLIA

Zápis prvku do reprezentatívneho
zoznamu nehmotného kultúrneho
dedičstva Slovenska

Predkladateľ:
**Regionálne kultúrne centrum
v Prievidzi**

25. 05. 2026
Divadlo SL'UK, Bratislava

Vydalo:
**Regionálne kultúrne centrum
v Prievidzi**

Zodpovedná redaktorka:
Mgr. Ľudmila Húsková
Zostavila: Mgr. Bibiána Krpelanová
Grafická úprava: Mgr. Petra Chorobová
Foto: Archív RKC v Prievidzi, Archív
OZ Hornonitrie, COPIX, s. r. o., osobné
archívy B. Krpelanovej a M. Richter,
Majitelia ľudových odevov a fragmentov:
Rastislav Haroník, Radka Tarabčíková,
Andrej Richter, Zuzana Strečanská,
ZLUK Lubená
Tlač: RKC v PD
Náklad: 50 ks
2026

www.rkcpd.sk